

TEKST: LARS PALUDAN, FHV. SOGNEPRÆST

Løgstrups kronikker

Var Løgstrup fascineret af nazismen i 1936? Debatten herom blev i 2019 udløst af lektor Esther Oluffa Pedersen i en disputats, der henviste til to kronikker af Løgstrup fra foråret og sommeren 1936. En ny antologi søger at uddybe diskussionen

Titel / Førerskab og folkestyre
– K.E. Løgstrups kronikker om nazismen
Forfatter / Bjørn Rabjerg, Hans Hauge
og Sasja Emilie Mathiasen Stopa (red.)
Sidetall / 385 sider
Pris / 249,95 kr.
Forlag / Fonix 2021

Baggrunden for bogen

I december 2019 udspandt der sig i Kristeligt Dagblad en debat om Løgstrups forhold til nazismen i 1930'erne. Anledningen var, at lektor Esther Oluffa Pedersen havde udgivet bogen *Fremkaldte kulturrum*, hvor hun henviser til to kronikker af Løgstrup fra foråret og sommeren 1936, kronikken *Nazismens filosof* fra 14. april og dobbeltkronikken *Førerskab og diktatur* fra 24. og 25. juni. Her skriver Pedersen "at Løgstrup i kronikkerne roste Hitler og Heidegger for deres filosofiske begrundelse af førerskabet af den tyske nation." Hun læser således kronikkerne som et udtryk for, at Løgstrup om ikke tilsluttede sig, så dog sympatiserede med nazismen.

Førerskab og folkestyre knytter til ved debatten i 2019 og kan læses som en uddybning, der ikke var plads til i avisdebatten. Bogen består af 12 artikler, der samlet set peger på filosofiske, teologiske, tidshistoriske og familiære forudsætninger, der nødvendigvis må inddrages i læsningen af Løgstrups kronikker.

Esther Oluffa Pedersens læsning af *Nazismens filosof* var anledning til, at Løgstrups forhold til Heideggers filosofi blev et centralt emne i debatten, hvad det også er i den nyudkomne bog tillige med Løgstrups demokratiopfattelse, som den kommer til udtryk i kronikken *Førerskab og diktatur*. Men bogen rummer også artikler, der tager emner op, der ikke tematiseres i Løgstrups kronikker, men som hører hjemme i bogens samlede problematik.

Esther Oluffa Pedersen var inviteret til at bidrage til bogen, men takkede nej. Sidst i bogen er Løgstrups kronikker optrykt, samt et brev Rosemarie Løgstrup i 1990 skrev til Arno V. Nielsen.

Det indbyrdes forhold mellem kronikkerne

Da debatten i 2019 tog sin begyndelse, kom den bag på mig. Det forekom uforståeligt og forekommer stadig uforståeligt, at Løgstrups kronikker kan læses som udtryk for en positiv holdning til nazismen. Vel er kronikkerne tung læsning og afslører,

at de er skrevet af en person, der i mange år har levet i et akademisk miljø, men den, der har læst dem som et udtryk for sympati for nazismen, er dog trænet i at læse filosofiske tekster. Det kræver i sig selv en forklaring. Her er Rabjergs tekst oplysende. Han gør opmærksom på, at det hørte til Løgstrups måde at arbejde på, at han skelnede mellem loyal fremstilling og stillingtagen. Før man tager stilling til en tekst, må man sætte sig ind i den og gengive den loyalt uden at indblande sine egne synspunkter, dvs. gengive, hvad der står i teksten, sådan som den, der står inde for synspunktet, selv ville fremstille det. For Løgstrup er loyalt referat således ikke ensbetydende med tilslutning til det refererede. Men sådan er kronikkerne åbenbart blevet læst. Det betyder ikke, at kronikkerne skal læses på den måde, at den første kronik læses som et referat og dobbeltkronikken som en stillingtagen til det refererede. Egentlig er der ikke nogen sammenhæng mellem de to kronikker. I *Nazismens filosof* drejer det sig om at forstå det, der skete i Tyskland med Hitlers magtovertagelse. Dobbeltkronikken *Førerskab og diktatur* fra juni 1936 handler om forskellen mellem demokrati og diktatur.

Løgstrup og Heideggers filosofi

Hvorfor skriver Løgstrup i april 1936 en kronik om nazisternes magtovertagelse? Han er i februar 1936 blevet præst for to fynske landmenigheder efter at have

studeret i Tyskland i fem år. Der er tale om et voldsomt skifte, der har givet ham nok at se til hen over foråret 1936. Formodentlig er Løgstrup blevet opfordret til at skrive kronikken, og det kan meget vel være Hal Koch, der står bag. Vi ved nemlig, at Løgstrup sendte kronikken til Hal Koch, før den gik i trykken, og at Hal Koch var begejstret for den.

Efter nazisternes magtovertagelse var der mange, der stillede sig spørgsmålet, hvad det var, der var sket i Tyskland. Det kan være grunden til, at Hal Koch har opfordret Løgstrup til at skrive en kronik om det. Han har jo haft begivenhederne på tæt hold. Det er da også det spørgsmål, Løgstrup indleder kronikken med og siger, at man møder to svar på spørgsmålet. Det ene er, at der er tale om en udvikling, der måtte ske. Versaillesstraktatens ydmygelse af Tyskland, Weimarrepublikkens forlis, verdenskrisen med den store arbejdsløshed, der måtte ske et eller andet drastisk. Det andet svar er nazisternes svar, som Heidegger tilslutter sig, hvilket er baggrunden for, at nazisterne kårede netop Heidegger som deres filosof.

Men det vil jo sige, at det stillede spørgsmål ikke kan besvares uden at gøre rede for Heideggers begrundelse for sin tilslutning til nazismen, hvilket igen kræver en redegørelse for nogle grundlæggende træk i den filosofi, Heidegger fremlagde i hovedværket *Sein und Zeit* fra 1927. Her er Løgstrup godt klar over, at han er ved at begive sig ud i noget, der er på kanten af, hvad man kan fremstille i en aviskronik. "Læserens tålmodighed sættes nu på prøve". Men det holder ikke Løgstrup tilbage. Han redegør for *Sein und Zeit* som en beskrivelse af den menneskelige tilværelses struktur, og det har ikke noget med nazisme at gøre. Men med den nazistiske magtovertagelse i 1933 sker der et spring i Heideggers tankegang. Den eksistensform, han har redegjort for i *Sein und Zeit*, gælder ikke kun det enkelte menneskes tilværelse, men også folkets og statens måde at være til på. Med nationalsocialismen er der kommet en ny æra. En helt ny mulighed for et liv i egentlighed er lagt hen til det tyske folk, som dermed også har fået overdraget at spille en afgørende rolle i det, som Heidegger betegner som værenshistorien. Det er det, Løgstrup redegør for i kronikken *Nazismens filosof*. »

» Overtager Løgstrup Heideggers forståelse, som Esther Oluffa Pedersen hævder? Det spørgsmål er der et klart svar på i Sv. Aa. Christoffersens artikel, hvor han henviser til Løgstrups disputatsmanuskript fra 1938, hvor han siger, "at det kun er eksistentialfilosofien (dvs. *Sein und Zeit*) i dens ophævelse af den erkendelsesteoretiske problemstilling (dvs. nykantianismen), der interesserer i vor sammenhæng". Det, som interesserede Løgstrup hos Heidegger, er den filosofi, han har lagt frem i *Sein und Zeit*. At Heidegger i 1933 koblete de politiske begivenheder på sin filosofi, interesserede ikke Løgstrup. Han fandt det usejrøst. Det har Rabjerg blik for, når han gør opmærksom på, at Løgstrup ikke bruger kræfter på at argumentere mod det skridt,

Heidegger tog, men at hans stillingtagen kommer til udtryk i en ironisk tone og en række sarkastiske bemærkninger som denne: "Det er nu ved at blive så højtideligt, at man kan blive helt benovet."

Af notater fra midten af 1930'erne, som Heidegger af gode grunde ikke udgav, da de blev til, fremgår det, at han lagde afstand til det skridt, han tog i 1933. Det er baggrunden for, at Løgstrup i sin Heidegger-bog fra 1950 betegner Heideggers tilslutning til nazismen som en raptus, der kun varede kort.

Sagen kort: Løgstrups kronikker, 1936

Havde Løgstrup (i lighed med andre, der senere kom på bedre tanker – kunne man tilføje) i 1936 en fascination af nazismen? I 2019 udgav lektor Esther Oluffa Pedersen disputatsen *Fremkaldte kulturrum* med undertitlen *Diskussioner om demokrati og diktatur, humanisme, ansvar og videnskab i tiden omkring anden verdenskrig*. I bogen citerer hun fra to kronikker af Løgstrup, der udkom kort efter hinanden: 'Nazismens filosof' (Dagens nyheder, 14. april 1936) og 'Førerskab og diktatur I og II' (Dagens nyheder, 24. og 25. juni 1936). Hvordan Løgstrup forholder sig til nazismen i disse kronikker, blev efterfølgende genstand for en større debat i Kristeligt Dagblad.

I 'Nazismens filosof' skriver Løgstrup bl.a., at Weimarforfatning, Versailles-traktat og verdenskrise uundgåeligt måtte føre til en reaktion, men at det "indtil selve dagen [var] usikkert, om det skulle blive til kommunistisk katastrofe eller nationalsocialistisk tusindårsrige." Og længere nede at: "Marxismen er overvundet af den nationalsocialistiske bevægelse, der havde kampmod og virkelighedsmod nok til at vove afgørelsen. Den nationalsocialistiske fører tvang den "ubøjelige" udviklingsgang, så den kommunistiske katastrofe, der "måtte" være udviklingens foreløbige resultat, blev afværget."

Men Løgstrup skriver også i en distanceret (kritisk?) tone – som Paludan citerer her i anmeldelsen – at "Det [føreren der skaber og forudgriber begivenhedernes idé, IA] er jo nu ved at blive så højtideligt, at "man" kan blive helt benovet."

Kronikken 'Nazismens filosof' kan findes på Kristeligt Dagblads hjemmeside (kræver ikke abonnement), så enhver kan jo bedømme selv. Hvad man end når frem til, vil jeg vove den påstand, at kronikken i hvert fald ikke gør Løgstrup til nogen god kronikør. Men læs selv.

IA

Løgstrups demokratiforståelse

Dobbeltkronikken *Førerskab og diktatur* handler om forskellen mellem demokrati og diktatur. Løgstrup redegør for forskellen i en analyse, hvor han modstiller førerskab og diktatur. At Løgstrup vælger ordet 'førerskab' i en redegørelse for sin forståelse af demokratiet, virker i dag vildledende. Her er det vigtigt at være opmærksom på, hvad Carsten Bach-Nielsen skriver. Ords betydning har en historie. Begivenheder kan være årsag til, at ord skifter betydning. I 1936 var 'førerskab' for Løgstrup et positivt ladet ord. Det hørte hjemme i en tillidskultur og demokrati forudsætter en tillidskultur. Det er derfor ikke tilfældigt, at Løgstrup vælger at gå ud fra netop førerskabet i redegørelsen for sin demokratiforståelse og modstiller førerskabet og diktaturet. Der ligger derfor også en pointe i, at redaktørerne samler bogens artikler under titlen *Førerskab og folkestyre*.

Når Hitler præsenterer sig som 'fører', stjæler han et positivt ladet ord, der bruges til at betegne forhold, der hører hjemme på alle områder i livet. Menneskets liv er nemlig et liv, der udspiller sig i fællesskaber. Indenfor et givet fællesskab kan der være opgaver, der må uddelegeres, fordi der er kompetencer, som den enkelte ikke ligger inde med, fx

børns oplæring. Derfor oprettes der skoler, der har ledere (førere), der vælges ud fra den sagkundskab, de ligger inde med. Sådan forstået er lederskabet noget, et følgeskab i tillid betror en leder. Han/hun handler ikke på egne vegne, men hæfter overfor følgeskabet for sine beslutninger, da det er livet i fællesskabet, der er på spil. Lederskabet er derfor en tillidsrelation, hvor lederen hele tiden må gøre sig fortjent til at være leder. I førerskabet (lederskabet) indgår der således ikke kun en autoritet, der grunder i sagkundskab, men også et ansvar, der i sidste ende ligger hos fællesskabet. Derfor kan forholdet mellem ansvar og autoritet i fællesskabet afbildes som en pyramide med lederen (føreren) i pyramidens top. Der er ansvar opad og autoritet nedad.

Men pyramiden er kun egnet til at illustrere forholdet mellem autoritet og ansvar i afgrænsede områder af samfundet (skolen fx). Som illustration af forholdet mellem ansvar og autoritet i det fællesskab, der udgøres af samfundets helhed (staten), er pyramiden ikke egnet. Det hører nemlig til statens væsen, da staten omfatter alle, at sagkundskab står mod sagkundskab (jf. coronakrisen: sundhedsfaglig sagkundskab mod økonomisk sagkundskab).

Hvorledes løses så forholdet mellem autoritet og ansvar i staten, når sagkundskab ikke indgår i udredningen af forholdet og sammenhængende hermed, hvorledes udvælges lederskabet i staten? Det er der to løsninger på, den diktatoriske og den demokratiske. Den diktatoriske løsning består i at gøre det førerskab, der hører hjemme på begrænsede områder i samfundet, til statsprincip. Autoriteten og ansvaret er samlet ét sted. Men det kan kun ske, når der ses bort fra, at ansvaret i sidste ende ligger

hos fællesskabet og når det sker, bliver udvælgelsen af lederskabet et problem. Så må ledelsen erobres, og det fællesskab, som staten udgør, bliver kun autoritet og aldrig ansvar. Men at frarøve fællesskabet ansvaret, er at gøre det til en masse. Det er baggrunden for, at propagandaministeriet er det vigtigste ministerium i Hitlers regering. Massen skal bevares som masse.

Den demokratiske løsning er den anden løsning. Her er opfattelsen, at det fællesskab, som staten udgør, er både ansvar og autoritet, og at lederskabets autoritet udgår fra

det ansvar, som ligger hos fællesskabet. Demokratiets forudsætning er, at fællesskabet ikke er en masse, men består af "medafgørende selvstændige personer".

Men er det realistisk? Sagt med et spørgsmål, som den tyske filosof Karl Jaspers stillede og som Løgstrup citerer: "Er mennesket med sin gennemsnitsnatur overhovedet

det i stand til at påtage et medansvar?" For Løgstrup er det forudsætningen for demokratiet. Men det forudsætter en tillidskultur, og den er det en folkelig opgave altid at arbejde på at holde ved lige.

Det forekom uforståeligt og forekommer stadig uforståeligt, at Løgstrups kronikker kan læses som udtryk for en positiv holdning til nazismen.

Løgstrups kamp mod nazismen

Set i den større sammenhæng, som Løgstrup-forskningen udgør, fremlægges der ikke nye indsigter i bogen *Førerskab og folkestyre*, men væsentlige indsigter opsummeres og bogens to sidste artikler rummer nye og vigtige oplysninger om den kamp mod nazismen, som Løgstrup allerede i 1930'erne blev inddraget i.

Et interessant træk ved bogen er det indblik, den giver i 1930'ernes debatkultur, der forekommer langt mindre polariseret end nutidens, hvad Løgstrup – med dr.theol. Ole Jensens udtryk – bidrog til med "modet til at fastholde den nuancerede sandhed". ■